

DRAGOVAN SEPIĆ

Frano Supilo

U povodu stogodišnjice rođenja

I

Frano Supilo, rođen 30. studenog 1870. u Cavtatu, jedan je od onih hrvatskih političara koji su najviše utjecali da hrvatska politika iziđe iz izoliranosti, u koju je upala za banovanja Khuena Héderváryja, i da se preorijentira na uključivanje u šire tokove evropskih zbivanja i stvaranja mogućnosti hrvatskom narodu za uspješniju borbu radi ostvarenja nacionalnih ideala.

Nadahnut idejama pravaštva, Supilo već god. 1885, kao srednjoškolac, manifestira svoj antinjemački i antiaustrijski stav sudjelovanjem u demonstracijama protiv posjeta prijestolonasljednika Rudolfa Dubrovniku, a kad god. 1891. preuzima uredništvo *Crvene Hrvatske*, koju pokreće hrvatsko građanstvo Dubrovnika radi obrane Hrvatsva tih krajeva od sve intenzivnije velikosrpske propagande, ne zadržava se na lokalnim dubrovačkim problemima već pokreće pitanja važna za cijeli hrvatski narod i cijeli Slavonski Jug uopće.

Na stranicama svoga lista oživljava na prvom mjestu zahtjev za reinkorporaciju Dalmacije Hrvatskoj i Slavoniji, dajući toj glavnoj nacionalnoj težnji dalmatinskih Hrvata širu dimenziju, isticanjem da to treba biti samo prvi korak na putu ujedinjenja svih hrvatskih zemalja i temeljite preobrazbe Austro-Ugarske s krajnjim ciljem postizavanja potpune nacionalne nezavisnosti. Pred očima mu lebdi, kao primjer, borba talijanskog naroda za ujedinjenje a kao uzor-mislioni, borci i državnici Risorgimenta, među njima osobito Mazzini i Cavour. Prema njegovim nazorima, borba za ujedinjenje imala se voditi u etapama iskorištavanjem svih povoljnih prilika i vođenjem politike koja ne preza ni pred oportunistom samo da ima pred sobom jasan konačni cilj oslobođenja i ujedinjenja. Prva etapa, ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, trebalo je da ojača Hrvatsku kako bi mogla »kao magnet privlačiti istorodno Slavenstvo na jugu Monarhije« — pisao je 27. kolovoza god. 1892 — dovesti u sukob Beč i Peštu i pokolebati dualizam koji je bio najjača kočnica na putu ujedinjenja hrvatskog naroda.

Drugo vrlo važno pitanje bilo je ono Bosne i Hercegovine. Supilo je na stranicama *Crvene Hrvatske* pokretao to pitanje zato što je smatrao da bi Hrvatska bez Bosne bila uvijek igračka u rukama onoga koji bi ondje

vladao, a, uvećana s njome, postala bi poluga kojom bi se Habsburška Monarhija mogla pretvoriti u federaciju slobodnih naroda i tako stvoriti bedem koji bi štitio balkanske Slavene od njemačkog »Drang nach Osten«. Supilo je, naime, kao starčevićanac, gledao u Nijemstvu glavnog neprijatelja nacionalnih težnji Hrvata i ostalih Južnih Slavena i pred očima imao viziju Hrvatske koja bi okupila oko sebe Južne Slavene Monarhije. U skladu s pravaškim nazorima smatrao je da su Srbi genetički isti narod s Hrvatima i da ih samo politička orijentacija stvara Srbima, ali pod utjecajem misli Mihovila Pavlinovića nije išao tako daleko kao Ante Starčević nego je isticao da Hrvati nemaju što da traže preko Drine. Vođen takvim nazorima izgrađuje u to vrijeme koncepciju o ujedinjenju Južnih Slavena oko tri centra, Sofije, Beograda i Zagreba. Oko Sofije bi se okupili Bugari, oko Beograda Srbi van Habsburške Monarhije, a oko Zagreba svi Južni Slaveni Monarhije, i to na osnovi hrvatskoga državnog prava i narodnog načela.

Supilo izbija u prve redove dalmatinskih političara i postaje jedan od prvaka liberalno nastrojene struje mladih pravaša u kojoj su se uz njega isticali Ante Trumbić i Josip Smolčić. Supilo usko surađuje sa stranačkim vodstvom u Zagrebu i god. 1895. postaje zajedno s Trumbićem član toga vodstva tako da će se njegov utjecaj sve više osjećati i u hrvatskoj politici u Banskoj Hrvatskoj. Supilo se od početka svoga rada zalagao za ujedinjenje svih hrvatskih oporbenih stranaka oko Stranke prava kako bi se, s većim izgledima na uspjeh, mogla voditi borba za prava hrvatskog naroda. Stoga je bio duboko razočaran kad je Josip Frank god. 1895. doveo do raskola u stranci i osnovao posebnu »čistu« stranku, Stranku prava, što će odjeknuti nepovoljno i u Dalmaciji, gdje će iz stranke istupiti klerikalno krilo na čelu s Ivom Prodanom.

Supilo je osuđivao Josipa Franka i bio osobno razočaran u Anti Starčeviću koji je Franka podržao, a surađivao je s »domovinašima« Frana Folnegovića, iako se nije složio s Folnegovićevom osudom spaljivanja mađarske zastave, što je dovelo do raskola u stranci, ni s nastojanjem »domovinaša« da ublažavanjem pravaških stavova postignu skidanje ljage veleizdaje sa stranke i omoguće joj da dođe do vlasti. Za njega je bilo važno što »domovinaši« vode borbu protiv Franka i njegove »čiste« stranke prava koja je nastojala navesti hrvatsku politiku da se osloni na Beč. »Potpuni federalizam, narodna sloboda, ravnopravnost i državna neodvisnost sviju nas — pisao je Supilo u svom listu 29. lipnja god. 1895. — Naša Monarhija neka ne bude ni dvojice ni trojice, nego svih onih naroda iz kojih je sastavljena.« Isticao je da se borba protiv dualizma i tuđina ima voditi »ne s trijalizmom nego s državnim i narodnim pravom naroda Austrije«. Stoga baca parolu: »Niti Pešti, niti Beču, nego k Zagrebu!« i zalaže se za program ujedinjenja Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre, Bosne i Hercegovine u jednu državu »s hrvatskim narodnim obilježjem« koja bi bila ravnopravna s ostalim nacionalnim državama što bi se formirale u okviru Monarhije.

Supilo je povezivao rješenje hrvatskog pitanja s općom preobrazbom Habsburške Monarhije, koju je trebalo postići borbom njenih »potčinjenih« naroda protiv dualizma, a kao dva glavna pokretača te borbe i središta okupljanja isticao je Prag i Češku na sjeveru a Zagreb i Hrvatsku na jugu. Hrvatska je imala okupiti oko sebe Hrvate i Srbe, pa i Slovence.

Valja napomenuti da Supilo uključuje Slovence u svoju Veliku Hrvatsku tek potkraj svog djelovanja u Dubrovniku, čini se ne toliko pod utjecajem pravaških gledišta na Slovence koliko preorijentacijom dominantne slovenske Katoličke pučke stranke, koja je usvojila državnopravni program hrvatske Stranke prava i god. 1898, na trsatskom kongresu Stranke prava, izjasnila se za priključenje slovenskih zemalja južnoslavenskom državnom tijelu, koje bi se temeljilo na hrvatskom državnom pravu, dakle Velikoj Hrvatskoj.

S takvim mislima Supilo će potkraj god. 1899. napustiti Dubrovnik i preseliti se na Sušak, a kasnije na Rijeku. Ondje odlazi kao povjerenik dalmatinskih političara sa zadatkom da prati hrvatsku politiku i nastoji na nju utjecati u skladu sa širokim idejama ujedinjenja kojima su se zanosili. Počeo je god. 1900. izdavati *Novi list* koji će isprva izlaziti na Sušaku a uskoro zatim na Rijeci. List će god. 1907. promijeniti ime u *Riječki novi list*.

Njegovo nastupanje na pozornici hrvatske i južnoslavenske politike bilo je najavljeno već njegovim djelovanjem u Dalmaciji, a njegovo povezivanje rješenja hrvatskog pitanja s borbom protiv dualizma i njemačkog ekspanzionizma izbacit će ga u prvom desetljeću pred prvi svjetski rat u red najutjecajnijih hrvatskih političara. Njegova Hrvatska, u kojoj bi bili okupljeni oko hrvatske ideje Hrvati, Srbi i Slovenci Habsburške Monarhije, s misijom bedema protiv njemačkog nadiranja i predzida slobode slavenskih naroda Balkana, lebdjela mu je i ovdje pred očima kao prva etapa u borbi za oslobođenje i nezavisnost. Pozivao je Srbe da prihvate hrvatsku državnu misao, kao što su je prihvatili Slovenci, i da pomognu Hrvatima u njihovoj borbi, jer je ona i u njihovom interesu, i odlučno se suprotstavljao idejama koje su se širile u hrvatskim strankama da bi Hrvati mogli ostvariti svoje nacionalne ideale ako bi postali most preko kojeg bi se Habsburška Monarhija širila na Balkan. Isticao je da Hrvati mogu računati na pomoć Srba i ostalih Južnih Slavena samo ako prihvate misiju predzida protiv njemačkog »Drang nach Osten« za koju se zalagao.

Počeci njegova djelovanja u Hrvatskoj padaju u mučne trenutke za hrvatski narod jer su na izborima za Sabor god. 1901. hrvatske opozicione stranke pretrpjele velik poraz a god. 1902, nakon hrvatožderskog članka zagrebačkog *Srbobrana*, izbile su u Zagrebu protivsrpske demonstracije koje su zaoštrile hrvatsko-srpske odnose. Supilo je u tim demonstracijama nazirao Khuenove i Frankove prste ali je u svom članku od 7. listopada god. 1902. također sa žaljenjem konstatirao da oni koji osuđuju Hrvate ne ispituju uzroke što su doveli do provale antisrpskog bijesa koji je, kao što je tvrdio, samo »gnoj duboke i teške rane koju je Hrvatima zadao rodjeni brat«.

II

Nakon tih demonstracija kod Supila se osjeća neka promjena. Pod dojmom sve težeg položaja Hrvatske počeo se sve više priklanjati gledištu, koje je u to vrijeme iznosila Napredna omladina, da treba voditi realističku politiku i ne zadovoljiti se nijekanjem Nagodbe već tražiti najprije da se

ona striktno provodi u život, a zatim da se izmijeni u korist Hrvatske. Uz to, sve više uviđa da sami Hrvati, bez suradnje sa Srbima, nisu kadri ni očuvati svoju autonomiju a kamoli izvršiti svoju misiju na Slavenskom Jugu. Narodni pokret, koji je izbio u Hrvatskoj god. 1903. revolucionarnom silinom u otporu protiv mađarizacije i režima Khuen-Héderváryja, oduševio je Supilo i on ga je pomagao u nastojanju da se politički iskoristi za pokretanje nove hrvatske politike koja bi imala okupiti oko Hrvatske i Zagreba Južne Slavenc Monarhije. Držanje Srba u vrijeme Narodnog pokreta u Hrvatskoj, u proljeće god. 1903, i sve brojniji znaci preorijentacije u redovima Srpske samostalne stranke navode ga da u lipnju god. 1903. zahtijeva da se zaborave prošle svade i počne utirati put sporazumu i suradnji. Nasilna dinastijska promjena u Srbiji u lipnju god. 1903, koja je imala za posljedicu da je Srbija napustila dotadašnju pro-austrijsku politiku, pogodovala je da u redove srpskih stranaka sve više prodire misao o potrebi suradnje s hrvatskim oporbenjaštvom. No, proći će više od dvije godine dok do pomirenja i sporazuma zaista i dodje.

Supilo je, međutim, pozdravljao optimistički i te prve znakove popuštanja u hrvatsko-srpskim odnosima. Isto je tako pratio pozitivno pisanje talijanskog novinarstva o Narodnom pokretu u Hrvatskoj i pri prvim posjetima Italiji god. 1903. nastojao je zainteresirati talijanske javne radnike za zблиženje Talijana i Hrvata, ističući da je u interesu jednih i drugih da se udruže radi obrane od njemačkog nadiranja prema Jadranu. Talijanskom povjesničaru Guglielmu Ferreru i njegovoj supruzi Gini, koja je i sama bila spisateljica, objašnjavao je tada kako njegova politika ide za tim da se Hrvati i Talijani u Austriji pomire i da se Hrvati ujedine s ostalim slavenskim narodima Balkana u nezavisnu državu.

Supilo je politički djelovao uvijek u sporazumu sa svojim političkim prijateljima u Dalmaciji: Trumbićem, Smoljakom i Čingrijom koji su god. 1903. uspostavili u Dalmatinskom saboru suradnju sa Srbima i Talijanima radi otpora germanizatorskim težnjama namjesnika Erazma Handela i svojim istupima inaugurirali tzv. »politiku novog kursa«. Supilo je svojim političkim djelovanjem u Hrvatskoj utirao put preorijentaciji hrvatske politike u istom smislu, što mu je bilo olakšano osobito nakon odlaska Khuen-Héderváryja s banske stolice i krize koja je nastupila u odnosima između Beča i Pešte.

Supilo i dalmatinski političari nastoje, naime, iskoristiti sukob, koji je izbio, između austro-njemačkih i mađarskih vladajućih krugova zbog mađarske težnje za većom samostalnošću Ugarske prema Austriji i u pogledu vojske i u pogledu privrede. Pokazivali su spremnost da podrže Mađare pod uvjetom da se osigura veća autonomija Hrvatskoj i demokratizacija njenoga političkog života. Supilo nastoji da se suzbije nepovjerenje hrvatskih političara prema Mađarima, putuje u Peštu da pripremi tlo za mađarsko-hrvatski sporazum, a u Beogradu zahtijeva da se odande utječe na srpske političare u Hrvatskoj kako bi prihvatili politiku novog kursa. Rezultat tih napora bila je Riječka rezolucija od 3. listopada god. 1905. koja otvara put suradnji sa srpskim strankama i s Mađarskom koalicijom. Premda pri donošenju te rezolucije u prvom planu nije bio Supilo već Trumbić, ipak, nema sumnje, da je to bila pobjeda politike koju je on svojim idejama potakao i za koju se najviše zalagao. Jer

Riječka je rezolucija čvrsto uklopljena u njegovu koncepciju izgradnje bedema protiv njemačkog »Drang nach Osten« i postupne borbe za oslobođenje. Ona obećaje podršku Madžarima u borbi za nezavisnost, uz uvjet da se u Hrvatskoj uspostave građanske slobode i narodna vlada, a Dalmacija da se reinkorporira svojoj nacionalnoj matici. Cilj te politike bio je u Supilovim mislima rušenje dualizma i stvaranje velike južnoslavenske države u sklopu Habsburške Monarhije s krajnjim ciljem pozivanja potpune neodvisnosti.

Nakon što su srpske stranke u Hrvatskoj i Dalmaciji podržale Riječku rezoluciju formirana je Hrvatsko-srpska koalicija koja je imala pregovarateljstvo s Madžarskom koalicijom. Ali Beč je svim silama i intrigama nastojao onemogućiti madžarsko-hrvatski sporazum. Još prije Riječke rezolucije austrijski vladajući krugovi pokušali su kompromitirati Supila kao beznačajna čovjeka koji prima za svoju akciju novac iz Italije i Srbije i u tu je svrhu frankovačko glasilo *Hrvatsko pravo* objavljivalo Argusove klevetničke članke. A na početku god. 1906. iznose se protiv njega optužbe da radi na pripremanju ustanka u Bosni i Hercegovini i, kako se u tome naročito isticalo kršćansko-socijalno glasilo *Reichspost*, blisko krugovima oko prijestolonasljednika, prijetila je pogibelj da Supilo bude uhićen i suđen zbog veleizdaje. U Hrvatskoj se vodila protivmadžarska kampanja i širile vijesti o sklonosti Dvora i posebno prijestolonasljednika prema stvaranju velike Hrvatske. Madžarska koalicija nije dugo izdržala u svom otporu Beču već je pristala na kompromis koji joj je omogućio da sudjeluje u vladi Wekerlea. Trebalo se bojati da su time propali svi napori učinjeni za zbliženje s Madžarima.

Međutim, nova vlada nije odustala od sporazuma s Hrvatsko-srpskom koalicijom, uvelike zaslugom upravo Supila i dalmatinskih političara na čelu s Trumbićem, i dopustila je da se u Hrvatskoj u svibnju god. 1906. provedu slobodni izbori na kojima je Koalicija izborila veliku pobjedu. Nakon toga Koalicija dolazi na vlast ali ban ostaje i dalje unionist T. Pejačević. Supilo, koji je u naknadnim izborima izabran za zastupnika u Saboru, postaje najutjecajnija ličnost Koalicije.

III

Kao prvak Koalicije Supilo je, svjestan njenog nesigurnog položaja, vodio oportunističku politiku. Koalicija nije imala u Saboru većinu a zavisila je od madžarske vlade koja nije smatrala da je vezana Riječkom rezolucijom. Supilo se bojao da bi pokretanje temeljnih pitanja dovelo Koaliciju u sukob s madžarskom vladom i da bi tada u Hrvatskoj pobijedila politika oslona na Beč koja bi od Hrvatske stvorila austrijski most za Balkan. Stoga se rad Koalicije pod njegovim vodstvom iscrpljuje u provođenju manjih reformi koje treba da ojačaju njen položaj, izbjegava se zaoštavanje većih temeljnih zahtjeva koje je hrvatska javnost očekivala od Koalicije i odlaže se uvođenje općeg prava glasa, što Supilo opravdava tvrdnjama da široke mase seljaštva još nisu dovoljno prosvijećene i da su pod utjecajem klera i demagoga. U adresi kralju, koju Koalicija predlaže Saboru, zahtijevaju se samo reforme koje će ukloniti utjecaj

vlasti na stranačke odnose i ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, i to na temelju Nagodbe.

Takva realistička, zapravo oportunistička, politika išla je u Supilovim mislima za tim da se najprije uklone nezakonitosti i srede unutrašnji odnosi kako bi se nakon toga mogla, s većim izgledima na uspjeh, postaviti i temeljna državnopravna pitanja. No takva politika nije nailazila na podršku svih stranaka Koalicije, osobito ne Hrvatske stranke, a oporbi, na čelu s frankovcima, davala je obilje argumenata za kampanju protiv Koalicije i osobito Supila.

Beč je nastojao rušiti Koaliciju s pomoću frankovaca koji se okomljuju na Supila, prokazujući ga kao izdajicu Hrvatsva i veleizdajnika. U Saboru frankovci napadaju Koaliciju zbog priznanja srpske narodnosti u Hrvatskoj, koja izbija iz adrese Koalicije, i upozoravaju da bi to moglo imati za posljedicu zahtjev Srba na poseban srpski teritorij u Hrvatskoj, što prvak Samostalne srpske stranke Svetozar Pribičević odlučno pobija. Supilo ustaje u Saboru u obranu priznanja Srba u Hrvatskoj, ističući da je hrvatsko-srpsko bratstvo potrebno za to da bi se stvorio bedem protiv njemačkog nadiranja na Balkan i Dalmacija ujedinila s Hrvatskom, a također i stoga da bi se riješilo pitanje Bosne i Hercegovine. U debati u Saboru Supilo je izjavio, ukoliko te pokrajine pripadnu Monarhiji da bi ih trebalo pripojiti Hrvatskoj a ukoliko ne pripadnu Monarhiji da bi bilo najbolje pripojiti ih Srbiji. Frankovci iskorištavaju Supilovu ovu neoportunu izjavu kao dokaz za njegovu veleizdaju.

Supilovo ulaženje u pitanje Bosne i Hercegovine nije bilo dobro primljeno u redovima srpskih stranaka Koalicije jer je bilo dogovoreno da se velika državnopravna pitanja ne raspravljaju, a njegova izjava o Bosni i Hercegovini i zalaganje za priznavanje Srba nije u Hrvatskoj stranci nailazilo na povoljan odjek tako da je Supilo bio sve više izoliran, to više što je svojim tajnovitim vezama i kontaktima rađao sumnje a svojim »oberbanskim« ponašanjem izazivao ljubomoru.

Politika novog kursa nije bila duga vijeka. Suradnja s Talijanima prekinuta je nakon incidenata do kojih je došlo na Rijeci, nakon završetka svesokolskog sleta u Zagrebu u rujnu god. 1906, a s Mađarima nakon željezničarske pragmatike mađarske vlade od travnja god. 1907, kojom se i na hrvatskim željeznicama sankcionirao mađarski jezik kao službeni. Svi pokušaji Supila i Koalicije da se pragmatika izmijeni završili su neuspjehom i Koalicija je, pod vodstvom Supila, povelu u Zajedničkom saboru u Pešti oštru opstrukciju. Unatoč tome zakon je bio u lipnju izglasan i ban Pejačević je predao ostavku. Postavljanjem za bana S. Rakodczaja prestaje vladavina Koalicije. U isto vrijeme u Dalmaciji izbija sukob između Smodlakinih naprednjaka i Hrvatske stranke na čelu s Trumbićem tako da se i ondje ruši stranačka koncentracija na koju se oslanjala politika novog kursa.

Supilo sada utječe na to da Koalicija proširi borbu protiv uvođenja mađarskog jezika na željeznice i da pokrene sva otvorena državnopravna pitanja između Hrvatske i Mađarske. Mađarska vlada odgovara pokušajima da odvoji Srbe od Hrvata. Oštricu svojih intriga uperila je protiv Supila koga prokazuje srpskim članovima Koalicije kao da šuruje s Bečom, a austrijsku vladu uvjerava da je agent srpske vlade. Srpski samostalci,

na čelu s Pribičevićem, ne nasjedaju pozivima iz Pešte da se odvoje od Hrvata u Koaliciji ali srpski radikali, čini se više pod utjecajem Beograda koji ne želi zaoštrenje odnosa, napuštaju Koaliciju, opravdavajući to neslaganjem sa Srpskom samostalnom strankom.

Mađarska vlada, nakon što je postigla sporazum s austrijskom vladom o produženju Nagodbe, kojom prilikom je dobila carinsku samostalnost i pristala da se priprema aneksija Bosne i Hercegovine, odlučila je da slomi Koaliciju energičnijim mjerama. Za bana je postavljen Pavao Rauch koji je nastojao razbiti hrvatsko-srpsku suradnju optužbama da Srbi rade na odvajanju Bosne i Hercegovine od Austro-Ugarske i potpirivanjem anti-srpske kampanje. Hrvatski sabor, u kojem je Koalicija nakon veljačkih izbora god. 1908. imala sigurnu većinu, bio je raspušten. Supilo se sada zalagao za najenergičniju borbu protiv Pešte koja je imala da postigne za Hrvatsku samostalnost i slobodu. U isto vrijeme bavio se mišlju da povede taktiku »obratnu« Riječkoj rezoluciji i da prijetnjom preorijentacije na Beč postigne rušenje apsolutističke vladavine bana Raucha. Kad je austrijska vlada u ožujku i travnju god. 1908. pokušavala pridobiti Koaliciju i Supila za aneksiju Bosne i Hercegovine, Supilo je pristao da razgovara o tome s vođom kršćanskih socijala Luegerom.

S takvom taktikom nisu se slagali srpski samostanci u Koaliciji kao što se nisu slagali ni s njegovim prijedlozima da se borba protiv mađarske vlade zaoštri do krajnosti tako da se čak odbije slanje delegata na Zajednički sabor u Peštu. Oni nisu nikako htjeli srušiti sve mostove s mađarskom vladom zato što su nastojali izbjeći progone, a nadali su se da će svojom suzdržljivom taktikom olakšati ponovni dolazak Koalicije na vlast. Međutim, sve to nije spriječilo da se podigne veleizdajnički proces u Zagrebu protiv uhapšenih Srba koji je imao biti uvod u protusrpske progone, ukoliko, nakon proglašenja aneksije, izbije rat sa Srbijom. Međutim, nakon proglašenja aneksije Bosne i Hercegovine 6. listopada god. 1908. Rusija i Srbija su bile prinuđene, prijetnjom držanjem Austro-Ugarske i Njemačke, priznati aneksiju i tako se cijeli taj proces, koji se najviše temeljio na falsificiranim dokumentima austrijskog povjesničara Friedjunga, vukao sve do listopada i završio osudom optuženih Srba. Lažnost dokumenata na kojima se temeljila osuda bila je očita i Koalicija je podigla optužbu protiv Friedjunga. Austrijska je vlada pokušala skrenuti pozornost na Supila i htjela ga prikazati kao beznačajna čovjeka koji prima novac ne samo od Srbije nego i od austrijskih agenata. Međutim, na procesu je dokazana Supilova nevinost i lažnost dokumenata kojima je Friedjung dokazivao veleizdaju Srba tako da se proces završio potpunim porazom Beča. Koalicija je mogla sada inzistirati na punoj zadovoljštini ali to nije učinila jer je dobila obećanje da će se Rauchov režim zamijeniti ustavnom vladom, što je značilo da će se utrti put povratku Koalicije na vlast.

Nakon toga je na mjesto Raucha imenovan banom Nikola Tomašić koji je u siječnju god. 1910. postigao s vodstvom Koalicije sporazum na temelju obećanja da će se ispraviti nepravde učinjene Srbima i da će se onemogućiti obnova antisrpskih progona. Supilo više nije bio u vodstvu Koalicije i prema tome nije sudjelovao u pregovorima s Tomašićem. Predao je ostavku još u vrijeme Friedjungova procesa da bi Koaliciji olakšao položaj.

IV

Nakon Supilove ostavke najutjecajnija osoba u Koaliciji postao je prvak srpskih samostalaca Svetozar Pribićević. On je nastojao politiku Koalicije uskladiti s interesima politike Srbije koja je u njegovim očima bila ne samo srpski nego i jugoslavenski Pijemont. Takvo je shvaćanje davalo osnovu za vođenje oportunističke politike u Hrvatskoj, bez obzira na potrebe borbe za postizavanje financijske samostalnosti Hrvatske i za rušenje dualizma, a bilo je suprotno Supilovim nazorima o ulozi koju je predviđao za Hrvatsku u okupljanju Južnih Slavena Austro-Ugarske i u procesu oslobođenja i ujedinjenja.

Supilo je osuđivao pakt Koalicije s Tomašićem ističući da njime nije postignuta izmjena željezničarske pragmatike i da Koalicija preuzima odgovornost za politiku suprotnu temeljnim postavkama politike novog kursa. Za njega je to bila kapitulacija pred nagodbenjačkim režimom, a krivicu za to bacao je isključivo na srpske članove vodstva koji su, navodno, vodili računa samo o srpskim interesima i željeli da srpska buržoazija u Hrvatskoj povрати pozicije koje je imala u vrijeme Khuen-Héderváryja.

Međutim, Koalicija je, nakon izbora u listopadu god. 1910, pokrenula pitanje željezničarske pragmatike i ušla u borbu s Tomašićem i s mađarskom vladom. Unatoč tome Supilo nije izmijenio svoj stav prema njenoj politici i u člancima pod naslovom »Politika u Hrvatskoj«, koje je počeo objavljivati u svom listu u kolovozu god. 1911, osuđivao je politiku Koalicije kao »dualističko-nagodbenjačku« i »pod upregom špekulacija srpskog ekskluzivizma«. Obarao se i na politiku frankovaca i klerikalaca, ističući da su oruđe bečke politike, a iznosio je prigovore i na rad ostalih stranaka. Na osnovu analize gledišta i rada stranaka u Hrvatskoj došao je u svojim člancima do zaključka da nijedna od njih nije kadra povesti borbu koja bi zaštitila hrvatska prava i omogućila Hrvatskoj da izvrši svoju misiju u Južnom Slavenstvu. U svojim člancima propovijedao je borbu protiv dualizma, protiv hrvatskog i srpskog ekskluzivizma i protiv klerikalizma, te isticao da samo takvom politikom Hrvatska može da se uspješno bori »za svoja prava i svoju misiju« i da postane »atrakciona točka i odgojno-narodno-politički faktor« u Južnom Slavenstvu, što bi, po njemu, bio »ni više ni manje nego revidirani pravaški program, revidiran prema modernim potrebama i vidicima narodnim«. Očito, prvotno starčevićansko pravaštvo bilo je još uvijek nazočno u njegovim političkim gledištima.

Supilo je u svojoj borbi protiv Koalicije nastojao pridobiti za svoje ideje Naprednu omladinu, na koju se želio osloniti u svom političkom radu. No podršku su mu isprva pružili samo studenti u Beču. Njegovi oštri napadi na Srbe u Koaliciji nisu bili dobro primljeni u srpskim omladinskim redovima u Zagrebu. No razočaranje omladinaca u naprednjake koji su pokazivali sve izrazitije antidemokratske tendencije i politika Srpske samostalne stranke, koja je bila vođena prvenstveno brigom za interese srpske buržoazije, udaljavali su omladinu od Koalicije i usmjeravali je sve više prema samostalnim nastupima imajući pred očima samo osnovne ciljeve borbe za slobodu i nezavisnost. Kad je u siječnju god. 1912. u Hr-

vatskoj uveden komesarijat bana Cuvaja, omladina je odgovorila demonstracijama, štrajkovima i atentatima. Supilo je pratio sa simpatijama nastup omladine u političkom životu Hrvatske, u nadi da će svojim beskompromisnim stavom dovesti do dosljednije borbe za slobodu, a omladina ga je sve više izdvajala između ostalih političara i polagala sve veće nade u njega.

Supilo je za vrijeme balkanskih ratova bio oduševljen srpskim pobjedama i u *Riječkom novom listu* podržavao politiku srpske vlade za priključenje Makedonije i za izlazak na more u Albaniji. Bilo je to u skladu s njegovim gledištem da Srbija treba da ujedini Srpstvo van Habsburške Monarhije, ali možda također i s nadama koje je počeo polagati u Srbiju u budućoj borbi za oslobođenje i ujedinjenje. No glavna njegova brigada ostale su ipak i dalje prilike u Hrvatskoj gdje je pao ban Cuvaj a nakon pobjede Koalicije na izborima došlo do pakta Koalicije s novim banom Ivanom Skerleczom.

Taj pakt, zaključen na sugestije srpske vlade kojoj, nakon balkanskih ratova nije odgovaralo zaoštrenje odnosa s Austro-Ugarskom, imao je po intencijama vodstva Koalicije, osobito njenog srpskog dijela, sačuvati Koaliciji vlast za slučaj krize u odnosima Austro-Ugarske i Srbije. Razumljivo je što je Supilo osuđivao oportunističku politiku koju je Koalicija povela nakon što se ponovno našla pri vlasti.

Činilo mu se da sada treba povesti odlučniju borbu kako bi Hrvatska mogla postići financijsku samostalnost i izgraditi što potpuniju autonomiju. Svoje je nade za takvu borbu polagao u omladinu, i kad je, na početku prosinca god. 1913, govorio studentskoj omladini u Beču, zalagao se za nacionalističku politiku na temelju misli narodnog jedinstva Hrvata i Srba s time da im se Slovenci priključe i s njima stope, zahtijevao je da se hrvatska i srpska politika u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini usklade, da hrvatska politika bude napredna i slobodoumna a u socijalnom pogledu demokratska i izrazito radikalna bar dok se ne postigne financijska samostalnost. Bio je to program postupne borbe u kojoj je trebalo najprije osigurati Hrvatskoj potrebnu financijsku i političku samostalnost kako bi se mogla staviti na čelo borbe za ujedinjenje Hrvata, Srba i Slovenaca Austro-Ugarske.

V

Kada je Frano Supilo, nakon Sarajevskog atentata, potkraj srpnja god. 1914. kao još i neki drugi hrvatski političari iz Dalmacije, prebjegao u Italiju bio je odlučan da iskoristi povijesnu priliku, što se pružala, kako bi pokrenuo jugoslavensko pitanje.

Pri prvim dogovorima o akciji za oslobođenje i ujedinjenje u rujnu god. 1914. hrvatski politički emigranti na čelu sa Supilom, Trumbićem i Meštrovićem odbacuju svaku misao o postupnom oslobođenju i ujedinjenju i dapače zaključuju da bi, osobito za Hrvate i Slovence, bilo bolje da ostanu pod Austrijom nego da samo jedan njihov dio bude oslobođen.

Razlog za takav stav bio je u pogibelji koja je prijetila od talijanskih težnji za istočnom obalom Jadrana. Italija je, naime, na početku rata pro-

glasila svoju neutralnost ali su sile Trojnog sporazuma nastojale da je privuku na svoju stranu davanjem obećanja koja su znatno izlazila u susret njenim nacionalnim aspiracijama i imperijalističkim ambicijama na Jadranu.

Supilo je u listopadu 1914. otputovao u Francusku i Veliku Britaniju da ispita kako sile Trojnog sporazuma gledaju na jugoslavensko pitanje i da ih zainteresira za stvaranje jugoslavenske države — idejom koja je već odavno bila bitna u njegovim političkim koncepcijama, naime, da bi ujedinjeni Južni Slaveni mogli biti najčvršći bedem protiv obnove njemačkog »Drang nach Osten«. Ta je misao pretpostavljala usvajanje programa rušenja Austro-Ugarske (Delenda Austria) a za to u to vrijeme nije bila ni jedna od sila Trojnog sporazuma, pa ni Rusija koja je na početku rata obećavala slavenskim narodima Austro-Ugarske oslobođenje i ostvarenje njihovih nacionalnih težnji.

Stoga je Supilo već u svojim prvim razgovorima s državnici i diplomatima sila Trojnog sporazuma propagirao potrebu rušenja Austro-Ugarske i pobijao misli da bi se pitanje slavenskih naroda u Austro-Ugarskoj moglo riješiti u okviru Habsburške Monarhije na temelju širokih autonomija.

A što se tiče spornog jadranskog pitanja, odnosno pitanja granica između Italije i buduće jugoslavenske države, Supilo je u svojim memorandumima, promemorijama i razgovorima dokazivao kako su na istočnoj obali Jadrana Slovenci, Hrvati i Srbi svugdje, osim u Trstu, u većini i predlagao da cijela ta obala pripadne budućoj Jugoslaviji, izuzev Trsta koji bi se mogao proglasiti slobodnim gradom po uzoru na hanzeatske gradove sjeverne Njemačke.

Glavna Supilova briga u prvim mjesecima njegova rada u emigraciji bila je posvećena propagiranju misli o potrebi stvaranja velike jugoslavenske države i suzbijanju talijanskih težnji za istočnom obalom Jadrana. U tome je nailazio na potporu srpske vlade koja je, pod predsjedništvom Nikole Pašića, već prvih mjeseci rata imala pred očima stvaranje Velike Srbije koja bi obuhvaćala sve južnoslavenske teritorije Austro-Ugarske. Kao hrvatski politički izbjeglice, kojima su se kasnije pridružili i srpski i slovenski političari i javni radnici iz Austro-Ugarske i zajedno s njima počeli organizirati Jugoslavenski odbor, tako je i srpska vlada bila odlučno protivna talijanskim težnjama na Jadranu, pogotovu u Dalmaciji. Ona je pomagala formiranje i akciju Jugoslavenskog odbora, utoliko više što su jugoslavenski izbjeglice gledali u Srbiji jugoslavenski Pijemont i pokazivali spremnost da djeluju u skladu s njenom politikom. Supilu, Trumbiću i Meštroviću bilo je već tada jasno da srpska vlada nema isto gledište o ujedinjenju kao oni, ali pred pogibeljima što su prijetile od Italije posvećivali su u prvo vrijeme glavnu pažnju vanjskom oslobođenju i nastojali da se Srbija založi za ujedinjenje ne samo Srba nego i Hrvata i Slovenaca Austro-Ugarske. To je bilo od velike važnosti jer se jedino u slučaju da Srbija usvoji takav program moglo izbjeći komadanje hrvatskih teritorija. Stoga su hrvatski političari izbjeglice, na čelu sa Supilom i Trumbićem, i pozdravili s tako velikim oduševljenjem deklaraciju koalicione srpske vlade, na čelu s Nikolom Pašićem, od 7. prosinca god. 1914, u kojoj je kao ratni cilj Srbije bilo istaknuto oslobođenje i ujedinjenje »sve naše neslobodne braće Srba, Hrvata i Slovenaca«.

Ta izjava, poznata pod imenom Niške deklaracije, nije međutim otklonila Supilove i Trumbićeve sumnje prema načinu na koji Srbija misli provesti ujedinjenje i prema njenom gledištu o organizaciji buduće zajedničke države. Jer iz uputa koje su srpski političari iz Bosne i Hercegovine, Nikola Stojanović i Dušan Vasiljević, u listopadu god. 1914. primili od Pašića za razgovore sa Supilom i Trumbićem o formiranju jednog odbora radi propagande za stvaranje jedinstvene jugoslavenske države moglo se jasno zaključiti da on misli da bi ta država imala zapravo biti proširenje Srbije, da bi bila centralistički uređena, a Hrvatima i Slovencima bi se dali samo takvi »ustupci koji ne kvare jedinstvo države i ne otežavaju kristalisanje jedinstvene nacije«. Stoga je Supilo, po dogovoru s Trumbićem, imao u svojim razgovorima s državniciima sila Trojnog sporazuma uz propagiranje misli o potrebi stvaranja jugoslavenske države povesti i »opreznu ali intenzivnu hrvatsku akciju«.

Supilo je u tom smislu razgovarao u siječnju god. 1915. u Foreign Officeu, ističući potrebu da britanska vlada utječe na srpsku vladu kako bi shvatila da Srbija ne bi smjela doći u jugoslavenske zemlje Austro-Ugarske kao osvajač, već kao oslobodilac vlastitog naroda, niti ići za uspostavljanjem srpske hegemonije.

Supilo je u istom smislu imao iznijeti jugoslavensko pitanje i pred državnike u Petrogradu. Prilikom svoga zadržavanja u Nišu, potkraj siječnja i na početku veljače god. 1915, razgovarao je s Pašićem o pitanjima ujedinjenja ali Pašić nije htio ulaziti temeljitije u tu problematiku već mu je samo potvrdno odgovorio na njegovo pitanje je li Srbija spremna odigrati ulogu Pijemonta i odreći se svoje uske prošlosti za volju jedinstva. Vjerojatno Supilo nije tada pred Pašićem odlučnije postavio pitanje načina ujedinjenja i budućeg državnog uređenja, jer je bio svjestan da se Pašić ne bi složio s njegovim gledištem na ujedinjenje, a zanosio se nadom da će naići na veće razumijevanje u Petrogradu kod ruskih državnika i da će oni utjecati na srpsku vladu u skladu s hrvatskim željama.

Međutim, već pri prvom razgovoru s ruskim ministrom vanjskih poslova Sergejom Sazonovim doživio je duboko razočaranje jer se pokazalo da su sve njegove predmnjeve bile neosnovane. Sazonov mu je 27. veljače 1915. god. otvoreno izjavio kako ne smatra da je ujedinjenje Hrvata i Slovenaca sa Srbima u zajedničku državu ostvarivo i da se Rusija u tom pravcu ne može zauzeti. Supilo je razloge takvom stavu tražio u uskogrudnom pravoslavlju ruskih službenih krugova nesklonom katoličkim Slavenima, što je bilo samo djelimično točno. Sile Trojnog sporazuma — a s njima i Rusija — naime, vodile su računa o Italiji koja je težila za južnoslavenskim teritorijima na Jadranu i davala jasno na znanje da ne želi da na Jadranu Austro-Ugarsku zamijeni jugoslavenska država pod zaštitom Rusije.

Upravo u vrijeme Supilova boravka u Petrogradu povelu su se tajni službeni pregovorio između Italije i sila Trojnog sporazuma. Italija je u ožujku god. 1915. u posebnom memorandumu formulirala svoje uvjete za ulazak u rat na strani Trojnog sporazuma i, među ostalim, tražila na Jadranu Gorišku, dio Kranjske, Trst, Istru s otocima, osim Krka, i Dalmaciju od njene sjeverne granice do Neretve na jugu s dalmatinskim otocima. U talijanskom memorandumu se predviđalo povrh toga da se

obala istočnog Jadrana, koja ne bi pripala Italiji, podijeli između Hrvatske, Srbije i Crne Gore, što je značilo da se isključuje ujedinjenje Južnih Slavena i stvaranje jugoslavenske države.

Supilo je u svom drugom razgovoru sa Sazonovim 25. ožujka god. 1915. uspio od njega saznati da se pregovori s Italijom vode u Londonu i da su sile Sporazuma bile prinudene žrtvovati veći dio jugoslavenskih teritorija na sjevernom Jadranu kako bi omogućile talijansku intervenciju i približno točno doznao o kojim se teritorijima radi. Supilo je tada poveo očajničku borbu kako se ne bi pošlo dalje u popuštanju Italiji. Otkrivši postojanje pregovora s Italijom i zamašnost obećanja koja joj se daju, Supilo je angažirao srpsku vladu, pobornike jugoslavenskog ujedinjenja u Velikoj Britaniji a i neke ruske službene i oporbenjačke krugove i rusku javnost tako da je Sazonov u daljnjim pregovorima zaista pružao otpor spremnosti britanske i ruske vlade da se izađe u susret talijanskim zahtjevima. Njegov je otpor umanjio obećanja, dana Italiji u Dalmaciji, tako da je u tajnom Londonskom ugovoru od 26. travnja god. 1915. Italiji obećana, osim onoga što je tražila na sjevernom Jadranu, Dalmacija do rta Ploča a ne do Neretve. Ostala je, međutim, odredba koja se odnosi na raspodjelu teritorija što neće pripasti Italiji na istočnoj obali Jadrana, tako da je Italija uspjela Londonskim ugovorom isključiti mogućnost stvaranja jugoslavenske države. Tu će odredbu talijanski ministar vanjskih poslova Sidney Sonnino iskorištavati za to da onemogući sva nastojanja da se program jugoslavenskog ujedinjenja unese u ratne ciljeve sila Sporazuma, i to će predstavljati najveću zapreku za ujedinjenje u toku prvoga svjetskoga rata.

Supilo je za tu odredbu saznao tek oko sredine srpnja god. 1915. nakon što se iz Petrograda vratio u London. Uspio je to otkriti u samom Foreign Officeu. Odmah je shvatio svu pogibelj što se krila u njoj i upozorio Pašića. Oko sredine kolovoza otkrio je i da sile Trojnog sporazuma vode s Bugarskom pregovore kako bi je navele na rat protiv Turske i da su bile spremne za to obećati Bugarskoj dio srpske Makedonije. U tu su svrhu vršile pritisak na srpsku vladu da pristane na taj ustupak i obećavale joj u naknadu za to Bosnu i Hercegovinu, Slavoniju i Srijem, Bačku i izlazak na more u Dalmaciji. Što se tiče Hrvatske, odluka o njoj imala se odgoditi do konferencije mira kao i odluka o Banatu. Supilo je odmah obavijestio o tome Trumbića. Njima je bilo jasno da prijeti pogibelj od podjele hrvatskih zemalja.

Supilo je upozorio Pašića na svu štetnost te klauzule ne samo za stvar ujedinjenja i hrvatsko-srpskih odnosa nego i za interese same Srbije, ali Pašić nije odgovarao. U neizvjesnosti o stavu srpske vlade Supilo je 30. kolovoza god. 1915. posjetio Greya da ga zamoli »neka se naš narod ne kida i nudi Srbiji na komade kao podloga za kompenzacije, nego neka se sav, inkluzive sa Hrvatskom, po Trojnom sporazumu shvati kao jedna cjelina koja se ima osloboditi i sa Srbijom sjediniti u smislu samoga programa današnje srpske vlade«. Grey je predložio Supilu neka se kod Pašića zauzme da srpska vlada pristane na to da Bosna, Hercegovina, južna Dalmacija, Slavonija i Hrvatska budu poslije rata slobodne i odluče o svojoj sudbini. Supilo se složio s tim prijedlogom, iako se u njemu ne govori o Sloveniji, jer mu je u Foreign Officeu bilo rečeno da se pod

Hrvatskom razumijevaju i slovenski teritoriji i zauzeo se kod Pašića da to i srpska vlada prihvati. Međutim u tom nije dobio potporu Jugoslavenskog odbora, ni samog Trumbića, a Pašić se tom prijedlogu odlučno usprotivio i poduzeo korake da Supilo u Odboru osami i da onemogući njegova daljnja nastupanja kao Odborova diplomata.

Supilo je bio razočaran i s Pašićem, i s Trumbićem, i s cijelim Jugoslavenskim odborom, i sve više dolazio do zaključka da Srbija ide na prvom mjestu za tim kako bi ujedinila srpski narod, da je ona spremna zadovoljiti se i postepenim ujedinjavanjem bez obzira na sudbinu Hrvata i Slovenaca, a Trumbić i Jugoslavenski odbor da nemaju dovoljno snage ni volje da se njenoj politici odupru. U tom ga je uvjerenju učvrstio odgovor srpske vlade silama Trojnog sporazuma na njihove ponude. U srpskoj noti od 1. rujna god. 1915. se naime za djelomične ustupke u Makedoniji prihvaćaju ponude Saveznika, a povrh toga zahtijeva još i priključenje Hrvatske dok se za Sloveniju traži da joj se omogući da odluči o svojoj sudbini. Supilo je ustao protiv toga da se pitanje jugoslavenskog ujedinjenja tretira na bazi kompenzacije Srbiji i isticao da takav postupak isključuje mogućnost preobrazbe Srbije u Jugoslaviju i ujedinjenje na temelju ravnopravnosti.

Stoga je 30. rujna god. 1915. predao Greyu promemoriju od sedam tačaka u kojoj upozorava na važnost Hrvatske i njenu ulogu u procesu ujedinjenja, na potrebu da se ujedinjenje izvrši na temelju ravnopravnosti i, što je najvažnije, predlaže da Srbija, u slučaju da sile spriječe jugoslavensko ujedinjenje i stvore posebnu Hrvatsku, izvrši potrebne reforme kako bi postala »stjegonoša jedinstva Jugoslavena«. Međutim, ako se to ne bi dogodilo, Supilo tvrdi da bi ujedinjenje bilo samo naprosto »čin osvajanja i dominacije zadahnut srpskoortodoksnim ekskluzivizmom« te bi stoga valjalo ujedinjenje odgoditi, a dotle bi dužnost svih Hrvata bila da porade na tome kako bi sve jugoslavenske zemlje u kojima bi se većina stanovništva izjasnila za Hrvatsku bile ujedinjene s Hrvatskom.

Iz te je promemorije jasno da Supilo nije odustao od svoje koncepcije ujedinjenja. već je samo nastojao raščistiti pitanje ako ne dođe do ujedinjenja nego samo do proširenja Srbije i osigurati hrvatskom narodu da ne bude podvrgnut nasilnoj podjeli.

Jugoslavenski odbor i srpska vlada doznali su za tu Supilovu promemoriju tek nakon sloba Srbije, i to na plenarnom sastanku Jugoslavenskog odbora u Parizu oko sredine veljače god. 1916. Taj je plenum sazvan da bi se razradile osnovne koncepcije Odborova programa i politike. U Jugoslavenskom odboru većina je bila pod utiskom kampanje što se vodila protiv Supila i osudila njegova gledišta na ujedinjenje tako da je Supilov položaj u Odboru bio nakon toga oslabljen. Supilo je to protumačio ovisnošću Odbora o srpskoj vladi. Kao glavnog krivca optuživao je Trumbića, tako da su se njihovi osobni odnosi pogoršali, i bilo je potrebno posredovanje britanskih pobornika jugoslavenskog ujedinjenja W. Steeda i Seton-Watsona da se pomire.

Supilo nije bio zadovoljan s Trumbićem ni nakon toga pomirenja i nije vjerovao da je Jugoslavenski odbor kadar zauzeti nezavisniji stav prema srpskoj vladi, osobito kad je riječ o Hrvatima. Stoga se počeo baviti mišlju da se prekine s Jugoslavenskim odborom i da osnuje Hrvatski

odbor, što je i predložio Trumbiću 20. ožujka god. 1916. No Trumbić je to odbio »jer bi to značilo rat sa Srbijom, voda na mlin Italije, upropašćenje našeg pitanja uopće«. Čini se da se Supilo s time pomirio jer više nije pokretao pitanje osnivanja Hrvatskog odbora.

Sada je nastojao ispitati u Italiji ima li mogućnosti da se talijanska vlada odrekne svoga protivljenja jugoslavenskom ujedinjenju. To mu se činilo od najveće važnosti jer bi se time stvorila mogućnost da i francuska i britanska vlada prihvate program jugoslavenskog ujedinjenja a time bi se otklonila i pogibelj podjele Hrvatske. Međutim, njegova se misija u Italiji u ožujku i travnju god. 1916. završila neuspjehom.

Nakon povratka iz Italije Supilo je sudjelovao na plenarnom sastanku Odbora koji je bio sazvan u Parizu potkraj svibnja god. 1916. kako bi raščistio pitanje nekih Pašićevih izjava o srpskom priznavanju talijanske prevlasti na Jadranu koje je talijansko novinstvo iskoristilo kako bi istaklo neslaganje između stajališta srpske vlade i Jugoslavenskog odbora. No, taj je plenum, mjesto da raspravlja o Pašićevim izjavama, intervencijom srpskih članova Odbora bio iskorišten za oštre napade na Supila tako da je Supilo odlučio da se povuče iz Odbora. U pismu koje je uputio Odboru 5. lipnja god. 1916. iznio je svoje prigovore politici srpske vlade u jugoslavenskom pitanju i optužio Odbor što nije nikako htio da se pred Evropu postavi hrvatsko pitanje, iako prema odredbama koje su sile Sporazuma predvidjele za Južne Slavene, Hrvati i Slovenci treba da budu sitniš za podmirivanje svačijih računa i njihova se sudbina može usporediti samo sa sudbinom Poljske. Budući da je iz diskusija u Odboru došao do zaključka da se ta pitanja posredstvom Odbora ne mogu pokrenuti, odlučio je sam poraditi na tome u nadi da će tako moći više postići nego ako ostane u Odboru.

Supilo se, međutim, prevario jer svi pokušaji koje je činio nakon svog istupanja iz Odbora kako bi Saveznike zainteresirao za hrvatsko pitanje ostali su bez rezultata. Supilo je bio usamljen u svom radu i uskoro postao svjestan nemoći da sam u borbi sa srpskom vladom i s Odborom nešto postigne za ispravno postavljanje jugoslavenskog i posebno hrvatskog pitanja.

Supilo je u to vrijeme pokušavao razbiti nepovjerenje koje se gajilo u Italiji prema jugoslavenskom ujedinjenju i često bio u dodiru s lijevim intervencionistima na čelu s prvakom socijalreformista Leonidom Bissolattijem i urednikom tjednika *Unità* Gaetanom Salveminijem koji su nastojali da Italija povede politiku rušenja Austro-Ugarske, oslobođenja njenih potlačanih naroda i riješi sporna pitanja s Južnim Slavenima. Supilo je podržavao njihovu akciju i u korespondenciji sa Salveminijem isticao potrebu jugoslavensko-talijanskog sporazuma ali upozoravao je da do sporazuma ne može doći ako se zahtijevaju stratezijske granice. Granicu bi, prema njegovu gledištu, trebalo povući tako da kompaktne i u kontinuitetu talijanske većine pripadnu Italiji, slavenske Jugoslavije, a za nacionalne manjine da se predvidi zaštita. Međutim, talijanske pobornike »politike narodnosti« i »Delenda Austria« nije to zadovoljavalo.

Perspektive za ujedinjenje u to vrijeme nisu bile ružičaste jer su u savezničkim zemljama jačale struje koje su bile za separatni mir s Austro-Ugarskom. I u Austro-Ugarskoj se počelo pokretati pitanje reforme

države i postavljati jugoslavensko pitanje. Stoga je Supilo vrlo rado prihvatio posredovanje Steeda da se pomiri s Trumbićem u nadi da će se moći ponovno aktivirati u Jugoslavenskom odboru koji je u travnju bio pozvan na razgovore sa srpskom vladom na Krk. Otvarale su se mogućnosti za sporazum između srpske vlade i Jugoslavenskog odbora o ujedinjenju. Supilo nije bio pozvan na Krk ali je na poziv srpskog poslanika u Londonu Jovana M. Jovanovića 22. srpnja god. 1917. izradio svoj prijedlog za uređenje buduće jugoslavenske države. Prema tom prijedlogu trebalo je da buduća jugoslavenska država ima ustav »na potpuno demokratskom i ravnopravnom temelju«, državno uređenje imalo je biti federalističko, a država bi se sastojala od pet federativnih jedinica: Srbije, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Makedoniju nije spomenuo, vjerojatno iz obzira prema gledištu srpske vlade.

Supilo nije bio siguran hoće li pregovori na Krku uspjeti jer je sumnjao da će srpska vlada odustati od svog gledišta na način ujedinjenja i na uređenje buduće zajedničke države. Dotadašnja iskustva su mu govorila da Pašić, doduše, ističe »veliko rešenje« jugoslavenskog pitanja ali da bi bio spreman zadovoljiti se i postupnim ujedinjavanjem tako da bi se najprije ujedinilo samo Srpstvo, a to je za Supila predstavljalo najveću pogibelj za hrvatski narod. Osim toga, smatrao je da bi država, kakvu zamišlja srpska vlada, bila uistinu samo proširena Srbija tako da u njoj Hrvati i Slovenci ne bi bili ravnopravni.

Krfska deklaracija od 20. srpnja god. 1917. nije odgovarala njegovim gledištima o organizaciji buduće zajedničke države jer nije usvojila federativno uređenje, ali je u njoj bilo predviđeno da će se ustav izglasati kvalificiranom većinom i da će narodna imena, zastave, vjeroispovijesti, ćirilica i latinica biti ravnopravni tako da mu je to davalo osnovu za nade da će se odnosi u budućoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca temeljiti na ravnopravnosti. Uz to, mora da je bio zadovoljan što je srpska vlada pristala iznijeti pred Saveznike Krfsku deklaraciju kao program srpske vlade, a u toj deklaraciji prihvatila da se istakne zahtjev za potpuno oslobođenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca kao jedne cjeline, uz isključenje svakog djelomičnog rješenja jugoslavenskog pitanja. To se Supilu činilo od prvorazredne važnosti za Hrvate jer je djelomično rješenje moglo dovesti do komadanja hrvatskih zemalja i podjele Hrvatske. Stoga su, možda, ti razlozi i utjecali na njega da pozdravi potpisivanje Krfske deklaracije i da se pomiri s Pašićem. Uskoro nakon toga, 25. rujna god. 1917, Supilo je umro.

Politički rad Frana Supila i njegove političke koncepcije pokazuju da je bio liberalni građanski političar i da je na prvo mjesto stavljao borbu za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje. On nije teorijski razrađivao jugoslavensku misao i, premda je vjerovao da su Hrvati i Srbi genetski jedan narod, bio je svjestan da su politički formirani kao dva naroda i kao praktičan političar vodio je o tome računa. Svu je razliku između njih svodio na različitu povijest i različitu političku svijest i orijentaciju. Nadao se, međutim, da bi te razlike u zajedničkoj državi mogle nestati i da bi se mogli politički fuzionirati u potpuno jedinstven narod. Isto je mislio i za Slovence i od njih očekivao čak da prihvate hrvatski književni jezik. U prvo vrijeme svoga političkog rada Supilo je bio zaokupljen prvenstveno

obranom Hrvatsva i borbom za ujedinjenje svih hrvatskih i ostalih jugoslavenskih zemalja Austro-Ugarske u sklopu velike Hrvatske koja je, po njegovom gledištu, imala postati polugom za rušenje dualizma i za federalizaciju Habsburške Monarhije s krajnjim ciljem rušenja te Monarhije i ujedinjenja jugoslavenskih naroda. Ujedinjenje je zamišljao kao postepen proces u kojem bi najprije došlo do okupljanja Južnih Slavena Austro-Ugarske oko Hrvatske. Prema njegovim nazorima, Hrvatska je imala postati predziđe slobode balkanskih naroda i odlučan čimbenik u okupljanju naroda Srednje Evrope i Balkana ugroženih od njemačke ekspanzije. Svojim idejama i radom Supilo je utirao put politici »novog kursa« koja je imala iz temelja izmijeniti stanje u tom dijelu svijeta u skladu s narodnim težnjama. Zbog držanja Madžara, ta je politika doživjela slom a Hrvatsko-srpska koalicija se nakon Supilova istupanja iz nje udaljila i pošla putem kompromisa s Peštom, tako da je pred rat Supilo ostao sa svojim idejama usamljen.

Izbijanje prvoga svjetskog rata god. 1914. pružilo je Supilu priliku da zajedno s Jugoslavenskim odborom na čelu s Trumbićem povede u zemljama Antante intenzivnu akciju za oslobođenje Hrvata, Srba i Slovenaca Austro-Ugarske i njihovo ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom. Upleo se u diplomatsku igru sila Antante, nastojeći da one prihvate taj program i da se ujedinjenje provede u cjelini i bez zaostataka. No sile Antante su Londonskim ugovorom god. 1915. ne samo obećale Italiji, za njeno sudjelovanje u ratu na njihovoj strani, veći dio hrvatskih i slovenskih teritorija na Jadranu nego su u tom ugovoru, na njeno traženje, isključile i mogućnost stvaranja zajedničke jugoslavenske države. Osim toga su sile Antante obećale Srbiji veliki dio hrvatskih zemalja tako da je prijetila pogibelj da Hrvatska bude podijeljena. Da bi to spriječio, Supilo je nastojao zainteresirati Antantu za sudbinu Hrvata i pokrenuti hrvatsko pitanje te je najviše zbog toga i došao u sukob sa srpskom vladom i s Jugoslavenskim odborom. Odlučno je ustao protiv svakog djelomičnog ili etapnog ujedinjavanja, borio se za to da se ujedinjenje provede ravnopravnim sporazumom uz puno poštovanje volje jugoslavenskih naroda, čuvanje njihovih tradicija i osobitosti i nastojao da se u budućoj jugoslavenskoj državi postignu jamstva kako u njoj ne bi bilo ni nacionalne nejednakosti ni hegemonije.

Supilo nije uspio prodrijeti s velikim dijelom svojih političkih koncepcija. Međutim, nema sumnje da je otvorio bitna pitanja ujedinjenja, osobito što se tiče Hrvata, i upozorio na opasnosti koje prijete od nedemokratskog pristupa jugoslavenskom pitanju. Supilo ostaje u našoj povijesti kao jedan od najzaslužnijih boraca za oslobođenje Hrvata, Srba i Slovenaca Austro-Ugarske i njihova ujedinjenja sa Srbijom i Crnom Gorom i svojim koncepcijama i političkim radom ostavio je dubok trag u povijesti stvaranja jugoslavenske države i svih borbi što su se kasnije vodile za demokratsko i ravnopravno uređenje odnosa između jugoslavenskih naroda.